

Кожедуб Л. Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ФОНЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В КОНТЕКСТІ ОВОЛОДІННЯ
НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ**

Стаття присвячена вивченню проблем фонетичної інтерференції та дослідженню можливостей її подолання у процесі оволодіння німецькою мовою. Особливого значення набувають проблеми фонетичної інтерференції в процесі мовної комунікації в умовах зміцнення міжнародних зв'язків та зростання ролі німецької мови як засобу спілкування. Інтерлінгвальна або міжмовна інтерференція може виникати на різних рівнях – фонетичному, фонологічному, лексичному, семантичному, морфологічному, синтаксичному, графематичному, екстралінгвістичному (жести і міміка). Під фонологічною інтерференцією розуміють перенесення фонологічних особливостей рідної мови на іноземну мову, що вивчається. Обсяг інтерференції та частотність її виникнення залежить як від об'єктивних чинників, що пов'язані в першу чергу з типологією та зі ступенем спорідненості фонологічних систем мов, так і від суб'єктивних – індивідуальних характеристик комуніканта, його мовної компетентності та попереднього досвіду у вивченні іноземних мов. Особливого значення набуває контрастивна лінгвістика, зокрема, контрастивні дослідження на звуковому рівні. Контрастивно-фонологічний аналіз допомагає виявити фонологічні відмінності між німецькою та українською мовами та можливі відхилення у вимові, охарактеризувати фонемні, які відсутні в мовній системі української мови, що забезпечує основу для подолання явищ фонетичної інтерференції при вивченні іноземної мови. У процесі оволодіння другою іноземною мовою може спостерігатися інтерференція не тільки з боку рідної мови, але й з боку першої іноземної мови. Явища фонетичної інтерференції відбуваються на рівні інтонації, а також спостерігаються такі прояви інтерференції як відсутність твердого приступу голосних, злиття слів, редуція відсутності оглушення дзвінких приголосних в кінці слова, вокалізація звуку [v] на початку слова при вивченні німецької мови після англійської.

Ключові слова: фонетична інтерференція, німецька мова, мовна комунікація, фонетичний рівень, фонетичні помилки, артикуляція, акцент.

Постановка проблеми. Розширення світового інформаційного простору, зміцнення міжнародних зв'язків в різних сферах людської діяльності в умовах глобалізації безпосередньо пов'язане з мовною компетентністю учасників процесу комунікації. Зростання ролі німецької мови як засобу спілкування осіб, що виїхали за кордон в період війни, підсилює інтерес лінгвістів до подальшого дослідження проблем мовної системи німецької мови та вирішення практичних завдань оволодіння німецькою мовою як засобом комунікації. На фонетичному рівні явища інтерференції у процесі комунікації можуть призводити до фонетичних та фонологічних помилок та викликати неточності розуміння або перекручування змісту. А отже, особливого значення набувають питання аналізу проблем фонетичної інтерференції та дослідження можливостей її подолання, що зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми міжмовної інтерференції дослідники вивчали ще з початку ХХ століття. Проблеми міжмовної інтерференції вивчали такі дослідники як Валігура О. Р., Дем'яненко О. В., Кульчицька Н. О., Шаблій О. А. та ін.. Лінгвісти розглядали проблему інтерференції у рамках мовних контактів, коли людина, що володіє двома мовами, порушує правила співвідношення цих мов. Вперше в цьому значенні явище інтерференції використали вчені Празького лінгвістичного гуртка. І. О. Бодуен де Куртене одним з перших почав розуміти під інтерференцією «конвергентну перебудову мов під час контактів». Він припускав, що мови взаємно впливають одна на одну, в результаті чого здійснюється не тільки запозичення мовних одиниць, а й зближення мов у цілому. Важливий внесок у вивчення явища інтерференції зробив Л. В. Щерба, який

в своїх працях стверджував, що завдяки взаємодії мов відбувається зміна норм контактуючих мов. Широке визнання термін «лінгвістична інтерференція» отримав після виходу у 1953 році монографії американського лінгвіста Уріеля Вайнрайха «Мовні контакти» на основі його дисертації. Згідно з Вайнрайхом, лінгвістична інтерференція виникає в процесі мовного контакту між людьми, які знають більш однієї мови, внаслідок чого виникають випадки відхилення від норм будь-якої з мов. Інтерференція – це «вторгнення норм мовної системи за межі іншої» [7, с. 80–81]. На сучасному етапі дослідників цікавлять такі питання як лінгвістичні, лінгвокогнітивні і комунікативні передумови фонетичної інтерференції (Прокопова Л. І., Троцька Н. І., Валігура О. Р.), соціокультурні особливості просодичної інтерференції (Шнуровська Л. В.), тлумачення поняття інтерференції (Кузнєцова Т. В.), функціонально-енергетичний напрям експериментально-фонетичних досліджень (Калита А. А., Тараненко Л. І.), психолінгвістичні засади фонетичної інтерференції (Кульчицька Н. О., Волдинер О., Чарікова І., Шаблій О. А.), методичні аспекти фонетичної інтерференції (Брокерт О. Р., Лукашук Н. А., Миськів В. А.), типи інтерференції на різних мовних рівнях (Волошок І. Ю.) та ін. При цьому проблема фонетичної інтерференції у контексті оволодіння іноземною мовою вивчена недостатньо.

Метою статті є аналіз проблем фонетичної інтерференції в контексті оволодіння німецькою мовою як іноземною та можливостей її подолання.

Виклад основного матеріалу. Звукова (фонетична, фонологічна, звуко-репродуктивна) інтерференція пов'язана зі звуковою будовою мови. В мовознавстві розрізняють дві автономні науки: фонетику і фонологію. Фонологія (функціональна фонетика) – це розділ мовознавства, що вивчає структурні та функціональні закономірності звукової будови мови. Фонетика вивчає мову в її фізичному, акустико-артикуляційному аспекті. Іноді термін «фонетика» використовується як родовий, покриваючи й те, що відноситься до фонології. Таким чином, якщо інтерференція виявляється на рівні фонем або звукової будови мови, йдеться про фонологічну інтерференцію. Якщо ж інтерференція зачіпає звуки мови, артикуляцію, акустику, у цьому випадку ми маємо справу з фонетичною інтерференцією. Як зазначає Нікішина В. В., в літературі дуже часто фонологічну інтерференцію називають фонетичною, як і фонологію ототожнюють з фонетикою. Результатом фонетичної інтерференції є акцент в іноземній

мові україномовного комуніканта, проте це не призводить до нерозуміння повідомлення, якщо акцент не робить мовлення зовсім незрозумілим. Фонологічна інтерференція може призвести до повного перекручування повідомлення та зриву комунікації [7, с. 82]. В літературі поняття «фонетична інтерференція» та «фонологічна інтерференція» часто не розмежовують, в такому випадку термін «фонетична інтерференція» охоплює також і явища фонологічної інтерференції.

Слід зазначити, що інтерлінгвальна або міжмовна інтерференція може виникати на різних рівнях – фонетичному, фонологічному, лексичному, семантичному, морфологічному, синтаксичному, графематичному, екстралінгвістичному (жести і міміка). Під *фонологічною інтерференцією* розуміють перенесення фонологічних особливостей рідної мови на іноземну мову, що вивчається. Так, наприклад, через відсутність в українській мові фонологічної опозиції довгих і коротких голосних українці подекуди не розрізняють довгі і короткі голосні в німецькій мові, що може призводити до перекручування змісту повідомлення, адже довгота голосних в німецькій мові має значення для розуміння та розпізнавання слів (наприклад, die Stadt – місто, der Staat – держава).

Фонетична інтерференція виявляється у тому, що окремі особливості звукової системи рідної мови накладаються на звучання мови, що вивчається. Мова, що викликає інтерференцію, називається первинною; мова, що підлягає інтерференції, називається вторинною [3, с. 104].

У процесі засвоєння рідної мови дитина несвідомо наслідує артикуляцію звуків та вчиться сприймати на слух всі різновиди фонем. Інтонація рідної мови та артикуляція звуків автоматизуються, при цьому ступінь автоматизації надзвичайно високий, а ступінь контролю при вимові рідною мовою дуже низький.

Вивчення іноземної мови пов'язано з тим, що на нову систему, що засвоюється, переносяться уявлення про більш звичну. А це, у свою чергу, можна пояснити властивістю нашої свідомості використовувати вже надбане, впізнавати предмети або явища, зіставляючи їх з відомими раніше, встановлювати між ними схожість та відмінність, відбирати специфічні ознаки. Тому в мовній свідомості людини окремі риси нерідної мови помилково уподібнюються рисам рідної (або основної) мови, в результаті чого й виникає інтерференція двох мовних систем. Е. Хауген також вказував на те, що явища інтерференції виникають як результат сприйняття інших мов через призму рідної мови

[6, с. 233]. Тобто, звуки іноземної мови ефективніше сприймаються рідною, звичною для реципієнта, фонетичною системою. Водночас артикуляційні та інтонаційні навички можна лише певною мірою свідомо контролювати за допомогою теоретичних знань, інструктажу та враховуючи попередній досвід вивчення іноземної мови.

Фізіологічною основою інтерференції є стійкість раніше утворених тимчасових нервових зв'язків порівняно з тими, що виникають пізніше, і збереження старих зв'язків, незважаючи на їх заміщення новими. Відбувається так зване нашарування нових зв'язків на старі. Психологічною основою інтерференції є наявність спільних компонентів в умовах, способах і меті виконання дій, або перенесення вмінь і навичок [3, с. 104].

Психолінгвістична природа фонетичної інтерференції визначається психолінгвістичними механізмами мовленнєвої діяльності, до складу яких входять такі механізми як механізм осмислення, механізм мовленнєвої пам'яті та механізм прогнозування. Психокогнітивні властивості індивідуума зумовлюють успішність і швидкість засвоєння ним вторинної фонетичної системи. Серед них виділяють мовні здібності індивідуума, когнітивну гнучкість (здатність сприймати та відтворювати висловлювання, що відповідають еталонам звучання іноземної фонетичної системи), мовне чуття (здатність розрізняти іншомовні фонетичні одиниці в мовленні іншого комуніканта) [2, с. 194].

Вимовний акцент як результат фонетичної інтерференції виникає внаслідок несвідомого переносу фонетичних концептів-прототипів первинної мови в структуру вторинної, а ступінь його вияву залежить не лише від відмінностей артикуляційних баз досліджуваних мов, особливостей фонетичної системи первинної мови, а й від когнітивних чинників, таких як менталітет, знання та мовна здатність людини [1, с. 28].

Таким чином, обсяг інтерференції та частотність її виникнення залежить як від об'єктивних чинників, що пов'язані в першу чергу з типологією та зі ступенем спорідненості фонологічних систем мов, так і від суб'єктивних – індивідуальних характеристик комуніканта, його мовної компетентності та попереднього досвіду у вивченні іноземних мов.

Алексіадіс Г. услід за Вайнрайхом (Weinreich, 1964) виділяє основні види інтерференції фонем:

а) *недостатня диференціація (недодиференціація)*, – при цьому фонематичні групи первинної мовної системи у певних позиціях не розрізняються

та їх еквіваленти неправильно переносяться у вторинну мовну систему. Це призводить до відмінних фонемних діапазонів і порушення передачі інформації. Передача інформації ускладнюється тим, що велика кількість слів перестає диференціюватися. Відмінна риса мови, що вивчається, класифікується як надлишкова під впливом первинної мови.

б) *надмірна диференціація (наддиференціація)* – два звуки диференціюються в первинній мові, а у вторинній мові цієї диференціації не існує. Тобто, відмінну розрізнявальну функцію фонеми виконують лише в первинній мові.

в) *заміна фонем або фонетична заміна* – це проявляється в тому, що фонема зустрічається як в рідній, так і у фонетичній системі іноземної мови, але реалізується по-різному у кожній мові.

г) *інтерпретація (нове тлумачення) відмінностей* – фонема в первинній мові має різні відмінні риси, які або не мають значення, або не диференціюють значення у вторинній мові [8, с. 49-50]

Важливо зазначити, що науковці виокремлюють інтерференцію під час сприймання мовлення нерідною мовою та інтерференцію під час говоріння цією мовою. Експериментальними дослідженнями встановлено, що під час слухання нерідного мовлення звукові ознаки, не властиві фонологічній будові рідної мови, не розрізняються. У процесі говоріння нерідною мовою «недодиференціація» або «наддиференціація» певної артикуляторної ознаки також нав'язується фонологічною будовою рідної мови [3, с. 105].

Водночас чимало дослідників схиляються до думки, що явища інтерференції виявляються насамперед на рівні мовлення, на рівні породження висловлювання, на рівні реалізації тих мовних ресурсів, якими володіє білінгв, що, безперечно, робить інтерференцію мовленнєвим явищем [6, с. 233].

Оволодіння фонологічною системою іноземної мови є основою проблемою при її вивченні. Фонетична інтерференція пронизує всі рівні фонетичної системи мови (сегментний, просодичний, інтонаційний) та всі звукові одиниці (звук, слово, синтагму, фразу, текст) і породжує «негативний мовний матеріал» у мовленні індивідуума, що впливає на ступінь розуміння висловлювання носієм мови, на кінцевий результат мовленнєвої комунікації в цілому. Інтенсивність вияву фонетичної інтерференції залежить в першу чергу від рівня іншомовної комунікативної компетентності мовця, яка, в свою чергу, визначається комплексом знань, умінь і навичок, які дозволяють ефективно використовувати іноземну мову [5, с. 83].

Фонетична інтерференція традиційно описується терміном «перенесення звуків», що призводить до «акценту» в мовленні нерідною мовою. Прояв іншомовного акценту не носить випадкового характеру, навпаки, помилки, пов'язані з перенесенням слухо-вимовних навичок рідної мови на іншомовну вимову, характеризується системністю. Це надає можливість передбачати помилки, отже, усувати їх у процесі використання свідомої опори на рідну мову. При цьому не досить звичайного наслідування звукового взірця іншомовного мовлення, необхідним є аналіз фонетичних явищ, що базується на зіставленні звукових систем рідної й іноземної мов при свідомій опорі на рідну мову [3, с. 105].

А отже, особливого значення набуває контрастивна лінгвістика, зокрема, контрастивні дослідження на звуковому рівні. Контрастивно-фонологічний аналіз допомагає виявити фонологічні відмінності між німецькою та українською мовами та можливі відхилення у вимові, охарактеризувати фонем, які відсутні в мовній системі української мови, що забезпечує основу для подолання явищ фонетичної інтерференції при вивченні німецької мови.

Слід зазначити, що протягом тривалого часу вважалося, що міжмовна інтерференція відбувається лише в одному напрямі – з рідної мови в іноземну. Кінець цій думці поклала мовознавець Е. Мегісте, яка займалася дослідженням проявів інтерференції у трилінгвів. Учена дійшла висновку, що фактично лише одна з мов, якими володіє трилінгв, є «активною». За її дослідженням, це та мова, яку трилінгви використовують у повсякденній практичній діяльності (навчання, професійній діяльності тощо) та якою активно спілкуються упродовж певного часу [4, с. 281].

Таким чином, у процесі оволодіння другою іноземною мовою може спостерігатися інтерференція не тільки з боку рідної мови, але й з боку першої іноземної мови. Досвід викладання німецької мови після англійської дозволяє зробити висновки щодо типових фонетичних помилок та труднощів оволодіння звуковою стороною німецької мови. Явища фонетичної інтерференції з англійської мови відбуваються переважно на рівні інтонації, що проявляється, зокрема, у наявності великої

кількості наголошених слів, у реченні, порушенні мелодики речень, яка набуває хвилястого характеру, що притаманно англійській мові, в той час як інтонування німецького речення характеризується значними перепадами. Крім того, спостерігаються такі прояви інтерференції як відсутність твердого приступа голосних, злиття слів, редукція (ослаблена артикуляція) ненаголошених голосних, відсутність оглушення дзвінких приголосних в кінці слова, вокалізація звуку [v] на початку слова тощо.

Артикуляційна база німецької мови, що налічує 36 фонем, загалом характеризується контактним положенням язика при вимові всіх приголосних, просунутою вперед артикуляцією переважної більшості голосних, більшою диференціацією щодо положення язика, – на відміну від української мови, в якій язик займає середню позицію, в німецькій мові язик займає або середнє, або заднє положення, більшим напруженням органів мовлення при вимові приголосних та збільшеною силою повітряного потоку.

Отже, вивчення фонетичної інтерференції дозволяє спрогнозувати її виникнення та можливі шляхи подолання, виходячи з теоретичних уявлень щодо особливостей звукової системи іноземної мови, контрастивно-фонологічного аналізу та результату взаємодії артикуляційних, фонетичних навичок і рівня розвитку мовної компетентності індивідуума.

Висновки. В ході проведеного дослідження було встановлено, що фонетична інтерференція призводить до акценту в іноземній мові, в той час як фонологічна інтерференція може призвести до перекручування змісту повідомлення під час комунікації. Водночас обсяг інтерференції залежить як від ступеню спорідненості фонологічних систем мов, так і від індивідуальних характеристик комуніканта, його мовної компетентності та попереднього досвіду у вивченні іноземної мови. Контрастивно-фонологічний аналіз допомагає виявити фонологічні відмінності між мовами, охарактеризувати фонем, які відсутні в мовній системі української мови, що забезпечує основу для подолання явищ фонетичної інтерференції. У процесі оволодіння другою іноземною мовою може спостерігатися інтерференція не тільки з боку рідної мови, але й з боку першої іноземної мови.

Список літератури:

1. Валігура О. Р. Специфіка породження фонетичної системи англійського мовлення українців. Здобутки та перспективи розвитку сучасного мовознавства : міжнародний збірник наукових праць, присвячений 70-річчю ювілею проф. Алли Андріївни Калити. 2015. С. 27–32.
2. Волдинер О., Чарікова І. Фонетична інтерференція та її психолінгвістичні засади. Південний архів. Філологічні науки. 2017. Вип. 67. С. 192–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2017_67_47 (дата звернення: 10.06.2023).

3. Дем'яненко О. Є. Фонетична інтерференція під час взаємодії звукових систем рідної, нерідної та іноземної мов. Наука і освіта: наук.-практ. журнал. 2005. № 1–2. С. 110–112.
4. Кардаш Л. В. Різномасштабні дослідження мовної інтерференції. Молодий вчений. 2016. № 2. С. 280–283. URL: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2016/2/66.pdf> (дата звернення: 12.06.2023).
5. Коливашко Я. В. Фонетична інтерференція в українсько-німецькому комунікативному просторі. *Studia philologica*. 2015. Вип. 4. С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2015_4_21 (дата звернення: 12.06.2023).
6. Кузнєцова Т.В. Теорія інтерферентних явищ як основа визначення суржиків. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 49, Т. 1. С. 233–235. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74084/72-Kuznetsova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.06.2023).
7. Нікішина В.В. Проблеми звукової інтерференції у професійно орієнтованому перекладі. *Молодий вчений*. № 4.3 (68.3), квітень, 2019. С. 80–83.
8. Alexiadis Georgios. *Zwischensprachliche Interferenzerscheinungen innerhalb der kontrastiven Linguistik und der Neurolinguistik am Beispiel Deutsch Neugriechisch*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der philologisch-historischen Fakultät der Universität Augsburg. Augsburg, 2008. 163 s. URL: https://opus.bibliothek.uni-augsburg.de/opus4/frontdoor/deliver/index/docId/1370/file/Alexiadis_Dissertation.pdf (дата звернення: 15.05.2023).

Kozhedub L. G. PHONETIC INTERFERENCE IN THE CONTEXT OF GERMAN LANGUAGE ACQUISITION

The article deals with studying of phonetic interference problems and exploration of ways to overcome them during German language acquisition. The problems of phonetic interference become particularly important in the process of linguistic communication, given the strengthening of international ties and the increasing role of the German language as a means of communication. Interlingual or cross-linguistic interference can occur at different levels – phonetic, phonological, lexical, semantic, morphological, syntactic, graphemic, extralinguistic (gestures and facial expressions). Phonological interference is understood as the transfer of phonological features of the native language to a foreign language under study. The extent of interference and the frequency of its occurrence depends on both objective factors, which are primarily associated with the typology and degree of relatedness of phonological systems of languages, and subjective ones – individual characteristics of the speaker, his language competence and previous experience in learning foreign languages. Contrastive linguistics is of particular importance, especially contrastive studies at the sound level. Contrastive phonological analysis helps to identify phonological differences between German and Ukrainian and possible deviations in pronunciation, characterize phonemes that are absent in the language system of the Ukrainian language, which provides a basis for overcoming the phenomena of phonetic interference when studying a foreign language. During the process of mastering a second foreign language, interference may be observed not only from the native language, but also from the first foreign language. Phenomena of phonetic interference occur at the level of intonation, and such manifestations of interference as the absence of a hard onset of vowels, word mergers, reduction, absence of devoicing of voiced consonants at the end of the word, vocalization of the sound [v] at the beginning of a word when learning German after English are also observed.

Key words: *phonetic interference, German, language communication, phonetic level, phonetic errors, articulation, accent.*